

առկ ամեն տարվայ օգտորութեան, գնորդներ չը կանու Անցեայ տարիներում դեռ կալը չը վերջացրած պարտաւեքերն էին գեղացու գլխին կանգնած եւ «փողորմութեան» եւ իրար ձեռքից էին խլում հացը, իսկ այս տարի երկուսն էլ չեն երեւում գեղացու, մանաւանդ «փողորմութեան» չեն երեւում:

Գիւղացուն փող է հարկաւոր ծախսերը հողալու եւ մանաւանդ հարկերը տալու համար, բայց նա հնարաւորութիւն չունի ձեռք բերելու Այդ քանին մեծ արգելք են լինում եւ անասունների հիւանդութեան (ժանտախտ) պատճառով հողորդակցութեան արգելքները: Շատ քիչ բացառութեամբ արգելված է թէ քաղաքները եւ թէ գիւղերը հետ հողորդակցութիւն ունենալը եւ ապրանքների փոխադրութիւնը եղանակի միջոցով, որի պատճառով էլ գիւղացին, ձեռքերը ծալած, կտուրներից նստում է դէպի գիւղ բերող ճանապարհները, արդեօք ոչ ոք չէ երեւում հացահատիկ գնորդներին: Գիւղերը են եղել, որոնք դիմել են իշխանութեան հարկի վճարը որոշ ժամանակով յետաձգելու համար եւ յոյս ունեն, որ իշխանութիւնը, մտնելով իրանց դրութեան մէջ, կը բարեհաճէ յարգել գիւղացիների խնդիրը:

Բացի հացահատիկներից չափազանց առատ է եւ դարմանը, այնպէս որ անցեայ տարվանից մնացած հնի հետ մի երկու տարի կարող է բաւականանալ, եթէ նոյն իսկ նորը չը լինի սակաւ է միայն խոտը: Այսպիսի առատ տարիին ամենայնպէս ժամանակն է հասարակական շտեմարաններ կազմելու համար, որի մասին մի քանի գիւղերում խօսքեր չառ թէ քիչ ձեռնհաս անձանց հետ եւ ամենքն էլ համաձայնութիւն էին ինձ հետ, որ դա եւ անհրաժեշտ է եւ օգտակար, բայց բոլոր տեղերումն էլ ցանկութիւնը մնում է եւ գուցէ դեռ երկար ժամանակ կը մնայ լոկ ցանկութիւն, որովհետեւ գիւղերում պակասում են ձեռնհաս եւ եռանդուն անձինք այդ հանրագումար գործի համար:

Այս այստեղ ակամայ մարդ կրկին վերադառնում է այն կենսական խնդրին, որ անհրաժեշտ է գիւղերում ունենալ լաւ, կրթված քահանաներ եւ ուսուցիչներ, որոնք կարողանալին ժամանակի պահանջի համեմատ փոփոխութիւններ մտցնել մեր գիւղական ժողովրդի մէջ ընդհանրապէս, մանաւորապէս երկրագործական ճիւղին վերաբերելով:

Այս տխուր իրականութեան մէջ աչքի է ընկնում այն ուրախալի երեւոյթը, որ մեր գիւղացին իր նախորդների նման միմիայն վար ու ցանձում չէ պարապում, այլ սկսում է պարապ ժամանակի զբաղվել եւ ուրիշ ճիւղերով մեղրաբուծութեամբ, պարտիզպանութեամբ եւ զանազան արհեստներով, գեղեցիկ կապերտներ, գորգեր ու շալեր գործելով: Չափազանց ուրախալի էր Գեորգիանս գիւղում տեսնել մեղրաբուծի բազմաթիւ փեթակներ, նոյն իսկ նոր ձեւի եւ այդ տէրերից ոմանք այնքան

նութեան մէջ (էջ 284): 1886-ին հրատարակած գրաբարի բերականութեան մէջ (էջ 285 եւ 286) եւս աւելի պարզ եւ ընդարձակ կերպով կրկնում էր նոյն ճիւղ հայեացքը: Եւ այս բոլորից յետոյ 1888-ի փետրվարի 15-ին Կ. Պոլսի հայոց դպրոցների ընդհանուր տեսուչ Կ. Իւթիւնեան, «Մասիս» ծանօթ հիմնադիրը՝ նոր գաղափար է յղանում, նոր գիւղ է անում, թէ պոլսեցիները, Գ. Գ. Զ. եւ այլ տուները ուղիղ չեն արտասանում եւ մի «Առաջարկութեան» գիտում Կ. Պոլսի Ուսումնական Խորհրդին: Իր առաջարկութիւնը (որի մասին տես «Մշակ» 1888-մեր յօդուածը՝ «Առաջարկութիւն եւ Առաքելութիւններ») նա այն ձեւով էր խմբագրել, որ այդ նորութեան ամբողջ արդիւնքն իրան վերադարձւում լի յանձնարար էր յաւակնալից, վերադարձւան խօսքեր ուղղել վիճենայի դպրոցի հասցէին, այն դպրոցի, որ ինչպէս տեսանք, նրանից կէս դար առաջ էր մտածել այդ մասին եւ չէր դադարել նոյնը այնուհետեւ քարոզելուց:

Այս ինքնահաւան եւ տգէտ վերաբերմունքը վիճենայի Միաբանութեան ղեմ իրաւացի դարձելու եւ ցաւ էր պատճառել Այտընեանին եւ նա այդ առթիւ ինձ գրում էր. «Իւթիւնեանը նոր գաղափար մէ ունեցեր՝ նախընթաց ուղղադարձութեան վերադառնալու, անտարակոյս քանի մը ուսանայոց (Գր. Նիկողոսեանց, Աղաբէկ) տեսակցութեան արժեքացած: Երկայն «Առաջարկութեան» մէջ՝ իր խնդրէն վեր խնդիրներ ու վրա համարձակ վճիռներ արձակելու եւս յիշատակել, որովհետեւ օրինակ չի

հետաքրքրվում եւ ու հետեւում իրանց գործին, որ ասանում են նոյն իսկ ուսուցիչն հրատարակվող «Մեղրաբուծութիւն» ամսագիրը եւ միշտ օգտվում են նրա ցուցմունքներից, ինչպէս, օրինակ, վերոյիշեալ Գեորգիանս գիւղացի Կ. Չատիկեանը, որին հետեւելու արտադրութիւն էր ցոյց տալիս եւ մի ուրիշ խոյոր մեղրաբուծ, Համբար Սարգսեան:

Այդ գիւղը, չնորհի մի քանի պարոնների եւ իր անուշահամ շրերի ու անմահական օդի, քաղաքական գեղեցիկ եւ միջիթարակա երօտիք է կազմում եւ ինքնագրվում է, որ դա եղել է Բաղրատունեաց ժամանակ ամառանոց, ուր գտնվում են մի քանի աւերակ եկեղեցիների հետքեր եւ մի քանի (4) գերեզմաններ, որոնցից միայն մէկը վրա կան հայերէն տառեր, բայց, զժաղդաբար, անընթեռնիչ Հաւանականօրէն այդ գերեզմանների պատճառով եւ գիւղը ստացել է թիւրքերից «Գեորգիանս» (գերեզմանոց) անունը:

Հնութիւնից մնացած այդ արժեքները, պէտք է ասել, ընդհանրապէս ժողովուրդը չառ լաւ է պահում եւ յարգում, բայց, զժաղդաբար, հին ձեռագրերը, Աւետարան եւ Աստուածաշունչ, զանազան մարդկանց մօտ կամ եկեղեցիներում ընկած են բոլորովին պատմութեան եւ գիտութեան համար անպէտք եւ հաւանականօրէն շուտով օչնչանալու եւ անհետանալու համար, ինչպէս պատահել է այդ շատ ուրիշների հետ: Այդ գրքերը բոլորն էլ, սակաւ բացառութեամբ, ունեն յիշատակարաններ, որոնք շատ պատմական դէպքերի եւ անձնաւորութիւնների վրա լոյս կարող են փռել: Եւս այդ իսկ պատճառով էլ միմիայն շատ խելացի արած կը լինի, եթէ այդ տեսակ ձեռագրերը հաւաքէ իր թանգարանում, որպէս զի հնարաւոր լինի պատմութեամբ զբաղողներին համար օգտվել դրանցից:

Մոռացայ ասել, որ գիւղերից շատերում, բացի հասարակական շտեմարաններից, տրամադրութիւն կայ նաեւ հիմնել թիւթե գրադարան ընթերցարաններ, ուր գիւղացիք կարողանան մտաւոր անուշի ստանալ եւ ազատ ժամերն աւելի օգտաւէտ անցկացնեն ու հետեւ մնան փճացող ճանապարհներից, բայց շատերն անտեղեկ լինելով այդ մասին եղած պետական օրէնքներին, անհրաժեշտ է, որ ձեռնհաս անձինք լրագրենք իրան, կամ մի ուրիշ հրապարակական միջոցով ծանօթացնեն ժողովրդին այդ կէտերի հետ եւ հարկաւոր խորհուրդներ տան ու առաջնորդեն նրանց, որպէս զի այդ օգտակար եւ անհրաժեշտ ձեռնարկութիւնները սկզբից խախտում հիմքերի վրա չը գրվին եւ կիսակատար չը մնան: Մի ալոզ օրինակ կարող է ահագին նշանակութիւն ունենալ, ինչպէս նաեւ անաղարտ աստուծի ծանր եւ վատեցողիչ Գիւղացին միշտ պատրաստ է հետեւելու բարի խորհրդին եւ զնալ գործողի ետեւից, եւ սա պարծանք եւ լուսատու կէտ կարելի է համարել նրա բազմաթիւ եւ ծանր պակասութիւնների մէջ:

Գտնել յոռալ բերելու՝ բայց միայն դուք եղածները, որպէս զի կարենայ բովանդակ արդիւնքն լայն ամփոփել, որ վիճենացիք ալ այսպիսի փորձ մը փորձեցին ժամանակով, բայց եղանակ արօրին ետին լծեցին, որով խորթ եւ անձուհի տարածականութիւն մ'երեւան եկնելով ծաղու նիւթ եղան, իրենք ալ վատաբա՝ ձեռնթափ եղան (Իւթիւնեանի խօսքերն են): Ինչ կը գտնէ արդեօք Իւթիւնեան՝ «Չարեաց դարման» Գիւղացի մասնաժողով մը կազմել, որ գործնական վերջնական որոշում մի անեն, եւ ինքնին կընտրէ անդամները՝ արդազանքներ եւ զինուորականներ (Գ. Նիկողոսեան)։... վասն զի կա թուրքի (Միւթիւնեանի) մի արդապետի կարողութեան չենք այս օվան օրս։ Ինչպէս կըլլայ լեզուներ արօրին ետին լծելը։... Տեսէք ինչ մտաց եւ ինչ հոգւոյ տէր են եւ այլն»:

Բարեբախտաբար Իւթիւնեանի առաջարկած «մասնաժողովը» աւելի խոհեմ գտնվել եւ որոշեց հարցի լուծման համար դիմել... Այտընեանին, ինչպէս եւ մի քանի այլ հայազէտներին՝ առանց դատնութեան խորութիւն դնելու։ Իր այդ «Առաջարկութեան» մէջ Իւթիւնեան անհրաժեշտ էր համարում նաեւ «փշիկաւոր» թիւթ գործածութիւնը ընդհանրացնել, իրեն Ա. Մեսրոպից մնացած: Այտընեան կանգնել էր իր հրաւերին, որպէս, որ մեր նախնիք երբեք «փշիկով» չը չեն տեսել, ինչպէս ինձ գրում էր իր նամակներից մէկում, որի վերջում աւելացնում էր—«Այս առաջարկութեան վրա չուշանար մեր «Հանդէս» քանի մի խորհրդածութիւն անելու: Եւ այս համարումս»՝ զքանի մի խորհրդածութիւն անածը՝ մասնագիտական խորին լրջութեամբ զբոլ

որոնք ամենքն էլ դարձեալ հետեւանք են նրա տգիտութեան եւ չըջապատող աննպատակ համաձայնութիւնների:

Հ. Նորատեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՆ

Այսօր, սեպտեմբերի 25-ին, Կովկասեան կառավարապետ իշխան Գոյիցին վերադառնում է Թիֆլիս դէպի Դաղստան կատարած ճանապարհորդութիւնից:

Թիֆլիսում ստացված տեղեկութիւնների համեմատ՝ երկրագործութեան եւ պետական կառավարման միջնաւոր Երմոլով Թիֆլիս կը հասնի սեպտեմբերի 28-ին:

Նոր-Նախիջեւանից, պ. Գ. Չալոտչեանից, մենք ստացանք հետեւեալ հեռագիրը. «Այսօր բացվեց Նալբանդեանի արձանը»:

Թիֆլիսի Պատերազմական կայարանը հետզհետէ զբաւում է հիւանդների աւելի մեծ թիւ Կովկասի զանազան տեղերից եւ նոյն իսկ Անդրկասպեան երկրից, ուր չը կայ այդպիսի կայարան: Թիֆլիսի կայարանի նորերս հրատարակած հաշիւը երեւում է, որ անցեայ տարվայ ընթացքում նոր հիւանդներ մտել են նրա մէջ 528 հոգի, իսկ վերջացել են իրանց՝ բժշկութիւնը 532 հոգի: Բժշկութիւններից 317-ը տղամարդիկ են եղել, 67-ը—կանայք եւ 144-ը—երեխաներ: Հիւանդներից 438-ին կծել են կատաղած շները, 14-ին գայլերը եւ 13-ին կատուները: Բժշկվողների ընդհանուր թիւից հիւանդանոցում մեռել են 5 հոգի:

Մեզ հաղորդում են, որ այսօր, չորեքշաբթի, սեպտեմբերի 25-ին, Թիֆլիսի Արտիստական ընկերութեան դահլիճում, տեղի կունենայ տեւոր Ս. Բարխուդարեանի կոնցերտը: Բարխուդարեան կերպէ Գորբաթի, Դենցի եւ ուրիշ հեղինակների երաժշտական գործեր, նաեւ հայերէն Վեռնուկի կոնցերտին մասնակցում են ջութակահար քոյրեր Ն. եւ Վ. Մերէնբլում:

Հաղորդում ենք մի քանի մանրամասնութիւններ կիրակի, սեպտեմբերի 22-ին, տեղի ունեցած ընտրութիւնների մասին Թիֆլիսի առաջին ընտրողական շրջանում: Այդ շրջանում ընտրութեան ընդհանուր թիւը 1078-ն է, որոնցից 300-ը ուսանողներ են, 460-ը հայեր եւ 280-ը վրացիներ: Ընտրողական ժողովում ներկայ էին 181 հայեր, 57 վրացիներ եւ 54 ուսանողներ: Այսպէս ուրեմն 1070 ընտրողներից ժողովում ներկայ էին 292 ընտրողներ միայն, որոնք կազմում են ընտրողների ընդհանուր թիւի 27%: Ընտրված 24 ձայնաւորներից 18-ը հայեր են, 5-ը վրացի եւ 1-ը ուսուցիչ:

Ներքին գործերի մինիստրութեան մէջ առա-

ված յօդուածների մի երկուր շարք էր, որ տպւեց «Հանդէս Ամսօրեայում» 1888 եւ 1889-ին, երկու աստղի ծածկանշան տակ: Կարողով Այտընեանի այդ հետաքրքրական յօդուածները, մարդ գործածում էր տեսնելով, թէ ինչ ընդարձակ հիմնութիւն էր ամբարած պատկանելի ուսումնական հայկաբանութեան ամեն ճիւղի մէջ եւ որքան անաչառ եւ անխնայ էր նա, երբ գրում էր խորին համոզմունքով իր առաջնորդած:

Այտընեան կորուկ եւ ջղային ոճ ունէր, տեղ տեղ հազիւ նշմարելի հեզաբանութեամբ:

Այտընեան համեմատելով իր միւս միաբանակիցների հետ՝ ինչպէս են Գաթրիւնեան, Յովհաննեան եւ այլն, քիչ բան է հրատարակել իր զանազան նիւթերի վրա գրածներից՝ տպագրել է տուել միայն յայնպիսիները, որոնք երկար ուսումնասիրութիւնների արդիւնք եւ լրացրած գործեր են, ինչպէս են իւր Աշխարհաբարի Բնական Բերականութիւնը (1866) եւ «Հայկաբանութեան Լեզուի Բերականութիւնը» (1886): Նա ուղում էր վարագործի տակ մնալ եւ թողնել, որ իր աշակերտները, մանաւանդ երիտասարդները, նոր եռանդով նոր գործեր տալը բերին իր մեծ հիմնութիւնից օգտվելով... Նա ամեն կերպ խրախուսում էր երիտասարդ վարդապետներին, կատարեալ պատասխան տալով իւրաքանչիւրին՝ զրել եւ հրատարակել իր ընտրած նիւթեր կամ իր համաձայն. ինքն Այտընեան ընդհանուր հսկողութիւն էր միայն վերապահել իրան:

Այս նպատակով էր, որ երբ արեւայր ընտրվեց, առաջին գործն եղաւ Միաբանութեան

ճիւղայ փետրվար ամսին, բժշկական դէպարտամէնտի դիրեկտորի նախագահութեամբ, կը կազմվի մի ամսաթուղով, որ կը վերաբնէ բժշկական այժմեան կանոնադրութիւնը: Մասնաժողովի պարագմունքներին մասնակցելու համար կը հրաւիրվեն ներկայացուցիչներ ըստ զաւառական գէմաթիւնների եւ ուրիշ հիմնարկութիւնների կողմից:

Թիֆլիսի 2-րորդ գիմնազիայի դիրեկտորի միջնորդութեան համաձայն՝ նորերում ստացվեց Բարձրագոյն հրաման 18 դեկտեմբեր 900 էառակուսի սաժէն տարածութեամբ մի հողաբաժին յանձնելու յիշված գիմնազիայի վարչութեան՝ որպէս զի նրա վրա չինվեն ամսարպին բնակարաններ գիմնազիայի չըաւոր աշակերտների համար: Հողաբաժինը գտնվում է Մցխէթ կայարանի մօտ, Կարաանի կոչված տեղում: Գիմնազիայի դիրեկտոր Դրոզդալ մտադր է այդ հողաբաժին վրա, բացի աշակերտների համար ամարանոցներ կառուցանելուց, հիմնել նաեւ փորձական դաշտ, բուսանիքական այգի, պտղատու ծառերի պարտէզ, տնկարան, բանջարանոց, մեղուանոց եւ շերամապահական կայարան՝ աշակերտներին ամարային աշխատանքներ ընթացքում գիւղատնտեսութեան զանազան ճիւղերի հետ ծանօթացնելու համար: Մտադրութիւն կայ նոյնպէս, եթէ հնարաւորութիւն լինի, հիմնել նաեւ կաթնատնտեսական կայարան:

Սիմֆերոպոլի մեզ գրում են. «Սեպտեմբերի 15-ին, պ. Ամիրջանը տուեց իր երկրորդ եւ վերջին կոնցերտը, մասնակցութեամբ Վիսաղէնի թագաւորական թատրոնի սօխիտ—ջութակահար Կոզմանի եւ պիանիստ Եակոբսեանի: Կոնցերտի ծրագիրը բաղկացած էր տասն ամենալաւերի համարներից, բայց անընդհատ եւ որոտալից ծափահարութիւնները կոնցերտանտներին կատարել տուեցին փոխանակ տասնի—27 համար կոնցերտի երկրորդ մասի ծրագրում կային երկու հայերէն բոսաններ. մէկը՝ պ. Ս. Ալեքս. զիարեանի ձայնագրած «Այ վարդը» եւ միւրը՝ Պէշկիթաչեանի «Ո՛հ, ինչ անուշը» Պ. Ամիրջանի այդ բոսաններն երգեց հիանալի կերպով:

ԳեորգիւՎիկի մեզ գրում են. «Սեպտեմբերի 12-ի գիւղեր» լոյս 13-ին այստեղ պատահեց մի սարսափելի եղեռնագործութիւն: Անյատ չարագործները՝ օգտվելով գիւղերային խաւարից եւ լուսամուտի բաց լինելուց, մտանում են այս տեղում յայտնի վաճառական Ալլաիվերդեանի խանութում ծառայող Ստեփան Ստանյանի տունը եւ տարաբաւար՝ կացնի հարուստներով ջարդում ալեւոր ծերունու զանգը եւ սոսկայի վէրքեր հասցնելով կնոջը՝ անոյս յայտնում են: Ստանյանի իսկոյնեւելի հոգին աւանդում է. թաղուժ տեղի ունեցաւ 14-ին, կինը դեռ կենդանի է եւ բժշկների ասելով՝

համար յատուկ ամառայի հրատարակել, որի խաբարութիւնը կազմված էր երիտասարդ վաճառականներից, այս վերջինները չափազանց ուրախ էին տեսնելով, որ ծերունի արքայային այնքան լաւ էր հասկանում ժամանակի պահանջը, որքան իրանք, եւ ամեն կերպ դիւրութիւն էր տալիս նրանց գործելու: Եւս նոյն այս պարագային, կարճ ժամանակում երեւան եկան երիտասարդ ոյծեր, որոնք այժմ յայտնի են իրենալի համբաւ ունեն արդէն, ինչպէս Կ. Գրիգորիս վ. Գալսեմեարեան՝ Վիէնայի մատենագրարի գրադպրոնից եւ հեղինակ բազմաթիւ գործերի: Սա է երիտասարդների պարագլուխը Հ. Քաբը. վ. Մէնէլիւնեան յայտնի լեզուագէտ, բնական պատմութեան դասագրքի հեղինակ եւ Կ. Պոլսի վարժարանի այժմեան տեսուչ: Հ. Յակոբոս Տաշեան, նշանաւոր հայկաբան եւ հնագէտ, որի մինչեւ հիմա կատարած աշխատութիւններն էլ բաւական էին նրան հաւաստի բեցնելու մեծագոյն Միջիթաբաններին, բայց նա դեռ երիտասարդ է եւ մեծ ապագայ է խոստանում:

Կան եւ ուրիշներ. բայց եւ միայն գլխաւորներն են յիշում: Դրանց բոլորի գործերն ենք էլ անցնում էին Այտընեանի ընտրութեան բովից, այս կամ այն ձեւի տակ: Այտընեանի չնորհիւ է, որ երբ այսօր, որչափ ինձ յայտնի է, Վիեննայի վաճառում երիտասարդներ թուում միայն մէկ կայ լուրջ ուսումնական Բ. Բորսեղ վ. Սարգիսեան (վաղամե Հ. Սիւրբէից յետոյ) Վիէնայում արդէն երեւն են...

Ստորագրան

արտա-
կը
ապահ-
Մաս-
կցելու
ը քա-
ան եւ
միւսը-
կտորի
ստաց-
ն 900
հոգա-
արհու-
րային
միւսը-
թ կա-
ողում
դիւ է
ի հա-
միմն
ային
բան-
ական
աների
ազան
Մաս-
թիւն
լայա-

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԷԼԻԱԻ ԵՐԿԱՌՈՒՂԻՆ ԵՒ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԸ

II

Մեր նախորդ յօդուածով մենք այն միտքը
յայտնեցինք, թէ Բաղդադի երկաթուղու շի-
նոթիւնը, կատարվելով գերմանացիների ձեռ-
քով, սպառնում է Ռուսաստանի կենսական շա-
հերին Փոքր-Ասիայում եւ այդ պատճառով
առաջ մտաւ զիստաւարակ «Новое Время»
լրագիրը, զգուշով վստահ լինելով, զանա-
զան ծրարքներէ եւ առաջարկում այդ վտանգի
առաջ անելու համար:

Եւ ճշմարիտ, եթէ լաւ ուսումնասիրենք
պատմութիւնը, մենք կը տեսնենք, որ եւրո-
պական պետութիւններէ ոչ մէկը պատմական
այնքան սերտ եւ մեծ կապերով չաղկապու-
ած է Փոքր-Ասիայի, զիստաւարակ թիւրքաց
Հայաստանի հետ, որքան Ռուսաստանը Մեծն
Պետերսբուրգ սկսած Ռուսաստանը ձգտել է ա-
ռաջ խաղալ Փոքր-Ասիայում եւ բաւական է
իշխել նոյն իսկ 19-րդ դարի երկու պատերազմ-
ները, դարի սկզբին եւ վերջին, հառապալու
համար ուսումը ձգտումները եւ նրանց պատ-
մական կոչումը թիւրքաց Հայաստանի վերա-
բերմամբ: Այդ կոչումն էր, որ ստիպել է ուս-
նիկն ուշադրութիւն դարձնել Փոքր-Ասիայի
քրիստոնէայ ազգաբնակչութեան վրա, ինչը
նրանց հովանաւոր եւ պաշտպան. այդ կոչումն
էր, որ ստիպել Ալեքսանդր II Կայսրին եւ նրա
ժամանակի ուսանող զիւլթաուաթիյան սուլթան
Սուլթան-Սուլթանօղլու դաշնագրի 16-րդ յօդուածը
հայերի ապահովութեան մասին: Եւ եթէ Բեր-
լինի կոնգրէսը թող տուած լինէր Ռուսաստա-
նին կատարել իր պատմական միտքն եւ չը
լրատէր, չդնէր զանգուշ Սուլթան-Սուլթանօղլու
դաշնագրի վրա, քաղաքակրթ շախմատի իր խղճմանը
վրա ծանրացած չէր ունենայ 300,000 թշուառ
քրիստոնէաների շարքը, Դոքադաւաթիյան, իշխան
Գորչակովի յաջորդները այլ քաղաքականութեան
հետեւեցին եւ Լորանօվ-Ռոստովսկու քաղաքա-
կանութիւնը այն հետեւեալն ունեցաւ, որ
Փոքր-Ասիան, անուշադիր եւ բաշխ թողի
արած ռուսներէ կողմից, հետեւեալ ընկաւ գեր-
մանացիների ձեռքը:

Անաստիայի հիւսիսային մասերը, առում է
«Новое Время» լրագիրը, Հայաստանը եւ Գիւր-
դանը, մեր տիրապետութեան տակ գտնվող
երկրներն սահմանակից լինելով, գտնվում են
բոլորովին այլ պայմանների մէջ, որոնք եւ
կանաթի որոշ իրաւունք են տալիս մեզ այդ
երկրներին վրա Բայց որպէս զի աշխարհակա-
կանը գերմանացիների աղաւաղելու դէմ եւ
առնադարձ պահպանելու մեր ազդեցութիւ-
նը մեծաւոր արեւելքում հարկաւոր բարձրու-
թեան վրա, մենք պարտաւոր էինք, բացի
voto-ի քաղաքականութեան գործադրութիւնից,
մասնակցել եւ այդ մեզ համար կենսական երկրնե-
րի կուլտուրական-արդիւնաբերական նուաճ-
ման մասին:

Բայց ուսումը զիւլթաուաթիյան ոչ մի բան չա-
րեց այդ մտքով: Էրզրումն ու թիւրքական պա-
տարազմից յետոյ հրաժարվելով միջամտել
յօդուառ այդ երկրների թշուառ քրիստոնէայ
ազգաբնակչութեան, համարաւոր իր պատմական
կոչման, նա դրանով եւ ոչ մի փորձ չմտնեց
կուլտուրական եւ արդիւնաբերական նուաճել
Փոքր-Ասիայի հիւսիսային մասը, Հայաստանը
եւ Գիւրդանը, որոնք, եթէ վայելէին հանդար-
տութիւն եւ խաղաղութիւն եւ օժտված լինէին
բարեկարգութիւններով, շատ հեշտութեամբ
կարող էին կուլտուրական եւ արդիւնաբերա-
կան-առեւտրական յարաբերութիւններ հաս-
տատել սահմանակից Ռուսաստանի հետ եւ
առ, անտարակոյս, ահագին ազդեցութիւն կու-
նենար նրանց վրա: Իսկ այսօր այդ ազդեցու-
թիւնը չը կայ, կամ խիստ աննշան է, որով-
հետեւ, նկատում է ուսումնասիրող, «Հենց Փոքր-

Ասիայի վերաբերմամբ ոչ մի փորձ չարկեց նրա
կուլտուրական - արդիւնաբերական նուաճման
համար:

Արեւելքը, չարունակում է լրագիրը, եւրո-
պական բոլոր պետութիւնների համար նշանա-
կութիւն ունի բացառապէս իբրեւ շահագոր-
ծութեան սպառնելով. Եւրոպային հարկաւոր են
վաճառանքներ եւ գրանց նուաճելու համար
նա ձգտում դէպի արեւելք: Բոլորովին այլ վի-
ճակի մէջ է գտնվում Ռուսաստանը: Մեր ցա-
մաբային (տեքստիլ) զարգացումը դեռ վեր-
ջացած չէ, մենք դեռ սեղմված ենք մնում հիւ-
սիսի կողմից, դրա համար էլ մենք ձգտում,
ենք դէպի հարաւ, դէպի տաք ծովը, կուլտու-
րայի համար աւելի յարմար տեղեր: Արեւելքը
մեզ համար վաճառանք չէ մեր արտադրու-
թիւնները ծախելու համար, ոչ եւս միջոց
հարստանալու, այլ հաւաքականութիւն այն
երկրների, որտեղ պէտք է լրումն ստանայ մեր
պետութեան պատմութիւնը: Ըստ կարեւորու-
թեան աստիճանի՝ Արեւելքը մեզ համար բա-
ժանվում է երեք մասի՝ Թիւրքիա, Պարսի-
կաստան եւ Հնդկաստան: Արեւելքը, ուստի
ընտանեւ էր սպասել, որ Ռուսաստանը իր մի-
ջոցները եւ ոյժերը ամենից առաջ կողմը
Թիւրքիայի խաղաղ նուաճման համար, ապա
Պարսկաստանի եւ ապա Հնդկաստանը: Արեւելքի
Բայց իրողութեան մէջ մենք բոլորովին հա-
կառակ ենք տեսնում. Հնդկաստանը վրա
սպառնում է այն ամենի maximum-ը, ինչ որ
կարող է տալ Ռուսաստանը: Պարսկաստանի
վրա սպառնում է այդ սպառնումների մի ամե-
նաանշան մասն, իսկ Թիւրքիայի վրա ոչինչ:
Թիւրքիան կուլտուրական նուաճելու համար
մենք հիմնել ենք միայն ճաւաղագրութեան եւ
առեւտրի ուսումը ընկերութիւնը: Դրանով էլ
օսահմանափակվում են առ այժմ բոլոր մեր
հոգսերը՝ ամրացնելու մեր ազդեցութիւնը այն
երկրներում, որոնց համար կուլտուրական
նա թափեց իր արիւնքը, բայց թափեց հրա-
բորբոր ոգեւորութեամբ սրտում, տեսնելով
դրա մէջ սուր, մեծ գործ: Այդ գործի լրումն
արդէն մօտ է: Էլի մի քանի շանքեր եւ մենք
նպատակին հասած կը լինէինք: Բայց մեր ու-
շադրութիւնը ուրիշ շահեր գրաւեցին, մենք մի
կողմ թողնելով այն, ինչ որ արդէն մեր ան-
կապտելի սեփականութիւնն էինք համարում
եւ ինքներս չը նկատեցինք, թէ ինչպէս կորց-
րինք մեր իրաւունքները այդ սեփականու-
թեան վրա: Մենք հարկեցինք ճանապարհը
ուրիշներին, գերմանացիներին համար եւ առա-
ջինք նրանց. «Եկէ՛ք, օգտվե՛ք մեր աշխատու-
թիւնների պտուղներով»: Եւ ահա հոռւօր ար-
դէն մօտ է: Բայց մենք չենք սերմանել—մենք
էլ չենք հաւաքել հոռւօր:

Աւելի ճիշդ նկարագրել Ռուսաստանի յարա-
բերութիւնը Փոքր-Ասիայի վերաբերմամբ, նրա
կատարած դերի մասին անցնելու, անկարելի
է: Տեսնենք ինչ է խորհուրդ տալիս կատարել
այսուհետեւ ուսումնասիրող լրագիրը:

Հ. Ա.

ՆԱԾԱԿ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՑ

Բօստօն, օգոստոսի 8-ին

Վականցայի եղանակն ենք, հիմա ժամանակ
է, որ ամբողջ տարին մեզնեայի պէս անդու-
աշխատող մարդիկ երկու շաբաթ զաշուին ա-
ռանձին անկիւն մը կամ խառնուրդ գրօտաւոր-
ակութեան ամբողջ իրենց յոգնութիւնը մոռանա-
լու: Օգտել հիմապիսի են, անոր համար քաղաք-
ները դատարկվել են, ծովեզրերը, լեռնա-
յին պանդոկները խմբվել են հարուստները եւ
շատ մ'ալ աղքատներ. հազարներով կան աս-
վերջներէն, որ ամբողջ տարին իրենք գրեթե
կը զրկու կենալի պէտքերէն ամբողջ մէկ եր-
կու ամիսը բարեկեցիկ դատարարին նմանի
կրնալու համար:

Մնացած աղքատները վականցա չունին.
հանգիստը անոնց համար չէ, հանգիստ չունին
նաեւ աղքատին գաղափարները, անտեսական
ծանր խնդիրները, որ մասնաւորապէս ամբողջ
երկրորդ ծանր կերպարանք կանեն:

Աս չարութիւն նախագահ Բուզվելթ պոպուլի-
կեր էր մեր նահանգը: Առաջուց ըսին, թէ նա-
խագահը քաղաքական խնդիրներու վրա չը պի-
տի խօսի, սակայն թէ Բօստօն եւ թէ չորվա-
ները հասարակութիւնը խոնքեր է լեղել: Թէ
ինչ կը մտածէ նախագահը օրուան հրատապ
խնդիրներու մասին: Նախագահը մի քանի փա-
լուն ատենաբանութիւններ քաղաք հա-
մագումանք իր անկողնութեանը, բայց ընչին
են, որ կրնան հաւատալ, թէ աղքատներու դա-
տը պաշտպանելու ոյժը պիտի ունենայ, ինքը
նախագահն ալ իր Բօստօնի ատենախօսութեան

մէջ նոր օրէնքներու ուժին պէտք ունինք ը-
սալ: Նոր չարիքներու դիմադրելու համար
Ահա թէ ինչ է չարիքը:
Կենալի անհրաժեշտ պէտքերը հարուստ ըն-
կերութեանց մենապաշտը դարձել են: Մարտի
պաշտպանութեամբ արտաքին մրցումէ ազատ
այդ ընկերութիւնները կը կեղեքեն աղքատ
հասարակութիւնը, օրէ օր բարձրացնելով գնե-
րը: Գինը մը տարի առաջուան ապրուստէն
50% աւելի օտւղ է հիմակումը, աշխատաւո-
րին վարձը համեմատական յաւելում չէ տե-
սեր, բնական է ուրեմն, որ գնեցող սղութիւնն
առաջին տառապողը լինի օրականով ապրող
մարդը:

Սուղ են հիմա միսը, ճարպը, կարագը, հաւ-
կիթը, բանջարեղէնները, հացը եւ ամեն բան:
Ինչպէս աղէտներու ժամանակ ժողովուրդը
ստիպւած է համբերել, սակայն երբ աղէտը
արուեստական է, երբ խոտը մը մարդիկ մի-
լիւններ իրարու վրա բարդելու անյաջ տենչով
կը դաւադրեն հասարակաց կենալի դէմ՝ ան-
թիւն ձեռքէն խլելով հացի կտորը, ան ծախ-
նակ անհամբերութեամբ, դժգոհութեամբ նշա-
նել կերելին. այդ նշաններն են հիմա, որ ընչ
չառ հետաքնն մարդոց մտահոգութիւն կը
պատճառեն, սակայն այդ նշաններէն աւելի
սպառնալից ու վտանգաւոր է այն տարօրինակ
կուրաթիւնը, անձնաւոր անտարբերութիւնը,
որով չարիքին հեղինակները կը դիտեն իրենց
գոհելու ամառանքը:

Սուրբեան չարիքներու վրա հասաւ ամուսինի
գործադուրը. 100,000-էն աւելի ամուսնազոյն
գործերն են ձգեցին չորս ամիս առաջ, մեծա-
նոցներու պահեստի ամուսնը սպառնում մօտ է,
հիմա ամուսին օտւղ կը սպառնայ երկրին: Երկիր
մը, որ ունի անհամար գործարարներ, ծածկ-
ված է երկաթուղիներով, որուն գլխաւոր վա-
ռելիքը հանքածուին է՝ երկար ժամանակ չէ
կարող տոկալ ամուսին տարապայման օրութեան:
Գինները կրկնապատկուել են. անցեալ տարի
մէկ թոն ամուսնը հինգ դոլար կարժէր, հիմա
10—11 դոլարի կը ծախեն եւ ան ալ շատ
նուազ ըստականութեամբ: Արեւելեան նահանգ-
ները եւ խոյրը քաղաքները ամեն ընտանիք ա-
ծուկ կը վառէ, հիմա, չնորհիւ ամուսին հան-
քաւորներու շահագործութեան, ամեն տուն բռնի
տուրք կը վճարէ՝ կրկին գին տալով անհա-
ժեշտ կրակին: Երբ ձմեռն ցուրտն ալ
գայ, թշուառութիւնը անտանելի պիտի դառ-
նայ:

Գործադուրին պատճառը շատ չնչին է. Գոր-
ծաւորները կը յօժարին, որ իրենց բողոքը եւ
գանգաւորները իրաւաբար ատենան մը յանձնվին,
սակայն հանքատերերը հանքագործներուն կազ-
մակերպուելու իրաւունքը կուրանան, իրա-
ւաբար ատենան պէտք չը կայ, կրեան Հան-
քաւորներու գլխաւորը՝ Պաշէ անուն քրիստո-
նեան՝ կը յարաբարէ, թէ ինչ միայն Աստուծոյ
պատախանաւոր է:

Գործաւորական միութիւնները սակայն երկ-
նային պատախանաւորութեամբ չեն գոհանալ,
կը պնդեն որ կենալի անհրաժեշտ պէտքերու
իշխանութիւնը անհամար մը քանակաւ չը
յանձնվի: Չորս կողմէն բողոքը ձայնել կը
բարձրանան, դիմումներ կը լինեն նախագահին,
որ միջամտելով ազատէ ժողովուրդը իր թշուա-
ռութենէն, առաջարկողներ կան, որ կառավա-
րութիւնը բռնի գործէ հանքերը եւ բանեցնէ
Իբրեւ ազգային անապահով: Հակառակ հասա-
րակութեան տառապանքին՝ ամենուն համա-
կրութիւնը ամբողջութիւն հետ է, ամեն կողմէ
մինչեւ Աւստրալիայէն ու Անգլիայէն նպաստ-
ներ կուգան ամբողջութեան ընտանիքները
ապրեցնելու, գործաւորական կենտրոններէ շա-
բաթական 200,000 նպաստ կերթայ, օրականով
ապրող ազնիւ ու կտրեմ աշխատաւորներ
իրենց հացին բաժին կը հանեն հանրային մեծ
կուրիս մասնակցող ընկերներու:

Գլխաւոր գոծաւորութիւնը կարգը պահպա-
նելու մէջ է. փորձը ցոյց տուել է թէ գործա-
դուրներու ժամանակ՝ բանտորն ամենամեծ թըշ-
նամին այն դատարկապօրտ սրիկաններ են՝ որ
տիրող խառնակ գրութիւնէն օգտվելով՝ իրենց
անկիւններէն դուրս կուգան կողովուրդի եւ
կուրիս հաճող վայելելու: Կը պատահի ալ, որ
գործաւորները իրանք կը վարձեն աս վնասակար
մարդիկ հասարակաց համակարգը պաշտպանելու
բանտորն դատուն: Բանտորներու նախագահը
Մր. Միլին մինչեւ հիմա յաջողութիւն է խաղաղու-
թիւնը պահել, տեղի ունեցած են մէկ քանի
ընդհարումներ, սակայն նկատելով տիրող յու-
զումը՝ ամբողջութեամբ օրինակելի համբերու-
թեամբ եւ հեռատեսութեամբ կրցել են ինք-
զինքնին եւ իրենց համակիրները զսպել: Տի-
րող կարծիքը այն է թէ, հանքատերերը պիտի

ստիպվին շուտով տեղի տալ, եթէ նախագահ
Միլին յաջողի իր մարդոց օրէնքը յարգել տալ:
Գործադուրին մէջ կառավարութեան դերը
որոշ չէ. տիրող վարչութեան մէկ քանի նշա-
նաւոր անդամները փորձ ըրին հանքատերերը
համոզելու որ ընդունեն իրաւաբար ատենան,
սակայն անօգուտ: Նախագահը երկրին ամենէն
կարող անտեսազուր դրկեց գործադուրին պատ-
ճառները եւ տիրող վիճակը քննելու: օրէ օր
կը սպասվի Մր. Բայթի անդեկագրին, որը
կրսեն շատ աննպաստ է հանքատերերուն Հա-
սարակութիւնը եւ լրագրերու մեծ մասը կը
հաւատային, թէ երբ դրամական աշխարհի
աստուածը՝ Մօրկըն հոռ գայ, մէկ խօսքով պի-
տի վերջացնէ գործադուրը, սակայն միլիոնա-
ւորներու թաղաւորը բանակցեցաւ իր բարեկամ
հանքատերերու հետ եւ խրատ տուաւ, որ շա-
րունակեն կուրիս՝ աշխատելով սակայն, որ նոր
ամբողջութեամբ բացվին հանքերը: Մէկ քանի
հանքեր կը գործեն գինտարական հսկողութեան
տակ, սակայն արդիւնքը ոչինչ է, ամուսին
գինը միշտ կը բարձրանայ:

Նախագահ Բուզվելթ վերջին բանախօսու-
թիւնները ցոյց կուտան իր ալ նողկանքը ան-
սիրտ օսկետներու դէմ: հիմա հարուստները
սկսել են կազմակերպել հակառակութիւն մը
նախագահին դէմ, մէկը երկու միլիոն խոստա-
ցել է յաջողքը ըստականութեան ժամանակ
Բուզվելթը նախագահ վերջնապէս արգելելու
համար: Կոբլը, անողոր ու անվերջ, կը մզլի
մասնային ու արժանիքին, շահագործութեան
եւ իրաւունքին մէջտեղ, ու արդար դատին
յաջողութեամբ ափսոս որ դեռ շատ հեռու կե-
րելի...

Արմէն

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԻՆ

—Պարիզի լրագիրները հաղորդում են, թէ
Ֆրանսիական միապետները խորհրդի վերջին
նիստում, որ տեղի ունեցաւ Լուրէի նախագահ-
հովիթեմը, ընդունելից հետեւեալ որոշումը:—
«Միապետութեան անդամները պարտաւորվում
են իրանց արտաստանած ճառերի մէջ, երկրի
գանապաւն մասերում չըլլալով, չօչալով
քաղաքական միայն այնպիսի հարցեր, որոնք
վերաբերում են երկրի ներքին գործերին եւ
կամ այնպիսի հարցեր, որոնք անմիջական կապ
ունեն իւրաքանչիւր միապետի իւրաւասու-
թեան յանձնված գործերի հետ: Իսկ այն հար-
ցերը, որոնք դուրս են միապետի գործունէու-
թեան օսահմանից, չը պէտք է չօչալվին նրա
հրապարակական ճառերում:

—Ռումինական պահպանողականների օրգան
«La Roumanie» հաղորդում է, թէ ներքին գոր-
ծերի միապետը հրամանագրեց չըլլալով այդ-
Ֆէկաներին չը տալ այսուհետեւ հրէաներին
գաղթականութեան անցադրելու Որովհետեւ այս
միջոցը անմիջական հետեւեալներ չունեցաւ,
իսկ օտարերկրայ մասուրի յարձակումները
րումինական կառավարութեան վրա շարունակ-
վում են, ուստի կառավարութիւնը անհա-
մեկ համարեց զիմի աւելի խիստ միջոցների
այն հրէաների վերաբերմամբ, որոնք ցանկա-
նում են գաղթել Ամերիկա: Իշխանութիւնները
հրաման ատցանք բռնի կերպով թող չը տալու
հրէաներին ուղեւորվել երկրի օսահմաններից
դուրս: Բազմաթիւ գաղթականներ, որոնք անցա-
գիր եւ տոմսակ էին վերցրել Ամերիկա գնալու,
հիւսիսային երկաթուղու կայարանից վերա-
դարձվեցին յետ ոտակաւորութեան միջոցով:
հրէաների բոլոր բողոքները մնացին ապար-
գիւն:

—«С. Петерб. Вѣдомости»-ի մէջ կարդում
ենք հետեւեալ քաղաքական «Information» լրա-
գրից. «Պաշտպանական վիճակը առաջվայ պէս
չարունակվում է Մուշում եւ Սատուումում:
Փրանսիական, ուսումնային անգլիական հիւպա-
տական գործակալների գալը չը բարեբեց
վիճակը այդ չըլլալու մէջ մասնաւորապէս ան-
գլիականները չը կան այդ միտքայի նպատա-
կելու թիւնները: Ինչպէս որ անգլիականները
կի եւ նրա ընտելութեան հետեւեալները մասին:
Սատուումը չըլլալով պատճառ է կանսնաւոր գործե-
րով եւ քիւրդերը միայն սպասում են հրամա-
նի իրիդ-Ֆիոսկից, որպէս զի սկսեն աւարա-
նութիւնները եւ սպանութիւնները: Հայ ժո-
ղովուրդը ապրում է մշտական վախի մէջ:
Թիւրքաց զօրքերը, որոնք տեղաւորվել են բո-
լոր հայ գիւղերում, վարվում են բնակիչների
հետ, առանց սեռի խտրութեան, ամենաան-
օգուտ կերպով: Հայերին թող չէ տրվում անց-
նել մի գիւղից միւսը: Բոլոր երիտասարդ հա-
յերի վրա հսկում են եւ խմբերով կապաւառ-
ում նրանց: Կառավարութիւնը ամեն միջոց
ձեռք է առնում, որ նրա գործողութիւնների
մասին բոլոր չը հասնեն Եւրոպային: Բացա-
ռիկ օրէնքները գործադրվում են ամենայն
խառնութեամբ եւ իշխանութիւնները ամեն ե-
ղանակով արգելք են դառնում հայերի վերադարձին
կովկասից»:

ՄՇԱԿՈՒ ՀԵՐԱԳԻՐՆԵՐ

ԲՈՒՆԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

23 սեպտեմբեր

Կ. ՊՈԼԻՍ: Իլլիդ-Կիսկում երկէ տեղի ու-

